

Urum Türkçesi Sesbilgisi Üzerine Bazı Tespitler

Feridun Tekin*

Dünya dilleri içinde en çok konuşulan dillerden biri olan Türkçe, geniş bir coğrafyada varlığını “dünya dili” hüviyetiyle sürdürmektedir. Belli başlı Türk lehçelerinin yanında, çok küçük topluluklar tarafından kullanılan Türkçeler de yazı dili mahiyetinde olmasa da günlük konuşma dili olarak kullanılmaktadır. Bu Türkçelerden birisi de ilk yerleşim yerleri Kırım olan ve 1788 yılına kadar Kırımda, Kırım hanlığı idaresinde yaşamış ve daha sonra II. Katerina döneminde buradan çıkartılıp Ukraynada iskan edilen, günümüzde ağırlıklı olarak Ukraynanın Donetsk eyaletinde ve Donetsk merkez dışında Mariopol, Manguş, Starokırım, Granitnaya, Starolapsa, Staroignatovka, Mirna, Staromolinovka, Starobeşova, Komar, Ulaklı, Bagaritide yaşayan, resmi belgelerde Grek olarak adlandırılan¹ ve sayıları bu gün 60 bin kadar (Ukrayna toraklarında yaşayan bu sayının yanında Kuzey Kafkasyada da Urumların izlerine rastlanılmaktadır.) olan Ortodoks Urumlar tarafından kullanılan Urum Türkçesidir.

Türkçe konuşan Urumların etnik kimliği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlar, önceden İslamiyeti kabul etmiş ve daha sonra çeşitli nedenlerle din değiştirmiş Türklerdir. Türkçenin etkisinde kaldıkları için ana dillerini unutmuş, dini terimleri de Müslüman Türklerden öğrenmiş Türk olmayan topluluklardır. Daha önce Hıristiyanlığı benimsemiş, Müslüman Türklerle birlikte yaşamaya başladıklarında da kendilerinden olmayan misyonerlerin terimlerini terk edip ırkdaşlarının terimlerini kullanan Türk topluluklarıdır. MS.

* Yrd. Doç. Dr. Feridun Tekin, Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, öğretim üyesi, Giresun.

¹ Anzerlioğlu, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara, 2003, s. 188.

II-V. asırlar arasında ve daha sonra XIV. asırlara varıncaya kadar Süryani ve Yakubi misyonerlerden Hıristiyanlığı öğrenen Türklerin bakiyeleridir.²

Resmi kayıtlarda Grek-Yunanlı olarak adlandırılan Urumlar, kendilerini asla Yunanlı olarak görmemekte ve Yunanlılardan dini inançları hariç tamamen farklı olduklarını açıkça vurgulamaktadırlar. Topluluğa mensup ve akademisyen sıfatıyla Urum tarihi üzerine araştırmalar yapmakta olan Valeti Kior, Urumların yüzyıllar boyunca Türklerin hakim oldukları Deşt-i Kıpçak ismiyle anılan bu coğrafyada yaşamış ve yaşamakta olduklarına dikkat çekerken, dil olarak hem güney hem de kuzey Türkçesinin özelliklerini taşıdıklarına, adet, gelenek ve görenek olarak Yunanlılardan farklı bir yapıya sahip olup, Türklere benzediklerine dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle, Kior'a göre Urumlar köken olarak Kıpçak ve Oğuz Türklerinin bir karışımıdır.³

Urumların kültürel değerlerini mercek altına aldığımızda Anadolu Türkünün birçok kültürel unsurunun bu toplulukta devam ettirildiğini görmekteyiz. Çünkü bu unsurlar, toplumların etnik yapısını tespit etmede çok önemli nüvelerdir. Bir milletin sosyo-kültürel yapısı, dili, o milletin kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Urumların bu kültürel değerleri⁴ incelendiğinde bu kimlik sorgulamasını hemen bir tarafa bırakarak onların Türk soyundan olduğunu anlamakta hiç tereddüt etmeyiz.

Rusyanın hakimiyeti altında kalan bütün Türk yurtlarında olduğu gibi Urumların yaşadığı coğrafyada da Rusça hakim kılınmaya çalışılmıştır. Bununun neticesi olarak özellikle genç kuşak arasında Rusçanın büyük bir etkisi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ama bunun yanında Urumların kendi aralarında "bizces" dedikleri Türkçelerini konuşup ve bu dili gelecek kuşaklara aktarmada çaba sarf ettiklerini de belirtmek durumundayız. Urumlar Türkçe konuşmaktadırlar. Kendilerinin bunu Urumca veya Greko-Tatar diye adlandırmaları batı literatüründeki bir adlandırmanın neticesidir.⁵ Urum Türkçesi, Kırım Tatar Türkçesine çok yakındır.⁶

Urum Türkçesi üzerine çalışma yapanların başında Aleksandr Garkavets gelmektedir. Garkavets, Urum Türkçesi-Ukraynca bir sözlük hazırlamıştır.⁷ Bir diğer eseri ise Urum ve Rumey ağızlarından yapmış olduğu derlemelerin yer aldığı çalışmadır.⁸ Son eseri ise Ukraynada konuşulan Türkçe üzerinedir.⁹

² Altınkaynak, Erdoğan, *Ortodoks Türkler Urumlar*, Ankara 2005, s. 13.

³ Anzerlioğlu, a.g.e., s. 191.

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi Y. Anzerlioğlu'nun ve E. Altınkaynak'ın zikredilen eserlerinde verilmiştir.

⁵ Anzerlioğlu, a.g.e., s. 195.

⁶ Güner, Kamil, "Urumlar Acaba Unutulmuş bir Kabilemi mi?", *Yesevi*, Yıl: II, Sayı: 16, Nisan 1995, s.12-13 (Özkan, Nevzat, *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara (?), s. 167'den naklen).

⁷ Garkavets, Aleksandr, *Urumskiy Slovník*, Alma-Ata 2000.

⁸ Garkavets, Aleksandr, *Urumi Nadazovya*, Alma-Ata 1999.

Garkavets'in tespitlerine göre, Kırım Tatar dilinde olduğu gibi Urum Türkçesinde de Kıpçakça ve Oğuzca unsurlar bir hayli fazladır. Bu unsurları kademeli olarak dört gruba ayırmaktadır:

1. Balşoy, Beşev, Manguş: Oğuzca unsurlar çok azdır.
2. Kermençik, Bagatur, Ulaklı: Oğuzca unsurlar az belirgindir.
3. Karan, Laspi, Kamar, İgnatyevka: Oğuzca unsurlar belirgindir.
4. Mariopol, Starokırım: Oğuzca unsurlar Kıpçakça unsurlarla karışmıştır.¹⁰

Urumların yaşadığı bölgeler ve dil özellikleri göz önüne alındığında Urum Türkçesini Oğuz ve Kıpçak Türkçesi temelleri üzerine oturtmak mümkündür. Urum Türkçesinde kullanılan *dügün / toy, ateş / ot, sağ / oñ, uzab (uzak) / yrah, onda / anda, nereye / hayda, ol- / bol-, ara- / bür-, brab- (birak) / taşla-, dön- / eylen-éyle, yap- / yasa-, én- / tüş-, ye- / aşa-, yolla- / yiber-, söle- (söyle-) / ayt-, baldır- (kaldır-) / köter-, hırıl- (kırıl-) / sın-,* gibi söz varlığına ait ikili şekiller ve *ev / iy, sév- / siiy-, o, u / ol, ağla- / yıla-, yığ- / jiy-, yıldız / yuñduz, jayan / jayav,*¹¹ gibi sözcüklerdeki bazı seslere ait ikili şekiller, Kıpçakça dil özelliklerinin en bariz örnekleridir. Ses bilgisine ait yapmış olduğumuz diğer tespitlerde de görülen ses olayları, birebir Anadolu ağızlarıyla eşleşmektedir. Zaten bu çalışmanın amacı böyle bir eşleştirmeyi ortaya koyma amacı taşımaktadır. Urum Türkçesi'nin ses bilgisine ait bazı tespitlerimiz şunlardır:¹²

ÜNLÜLER:

- a: abadan, avuçla-, adam, acıt-
 é: Düz, yarı açık (kapalı), ön ünlü: ével, évlad, éger, égilim, égri, ézberle-, ézil-, éyerle-, ek, ékmetli (hikmetli), éksik, ékşi, érkek, érken,
 e: Bu ses başta bulunmuyor: indeme (bayağı, fazla), ince, dirsek
 ı: ıkrar (ıkrar), ırğat, ırmak, ısır-, ışık,
 i: ibadet, iz, izle, ikram, ilim, iman, iplik,
 o: oba, oğlan, oğra- (uğra-), oda, oy-, oku-, omuz, on, orta, orun (yer)
 ö: öbür, öğret-, ögüz (öküz), ögütle-, öz, öke (öfke), öle (ögle vakti), ölüm, ömür,
 u: ujuz, uzan-, uzat-, uydur-, urba, usta, utan-, ufah (ufak), uç-,
 ü: üz-, üzere, üylen- (evlen-), ürk-, üst, üç, üçün (için)

⁹ Garkavets, Aleksandr, *Turkskiye Yazıki na Ukrayine*, Alma-Ata 1998.

¹⁰ Altınkaynak, a.g.e., s.26 (Garkavets'in *Urumi Nadazovya* adlı eserinden-naklen).

¹¹ Garkavets, Aleksandr, *Urumi Nadazovya*, s.34-35.

¹² Bu tespitleri yapmak için kullandığımız metinler Altınkaynak (*Ortodoks Türkler Urumları*) ve Garkavets'in (*Urumi Nadazovya* ve *Slovník*) eserlerinden alınmıştır.

ÜNSÜZLER:

- b:** baba, bayatla-, bala , balta, biraz,
c: cangır cangır, cerdali (zerdali) ciget (ceket)
ç: çabuh (çabuk), çay, çal-, çalgu (çalgi), çamur, çanta, çapala-, çatal, çatırda-, çéz-, çekil-,
d: davet, dağıl-, dayı, dal, damar, danış-, düş-,
d': d-g arası ünsüz: d'ene (gene), d'erek (gerek), d'et- (git), d'imse, (kimse) d'iriş (giriş)
f: faziletlik, fayda, fakat, fal, fars, fasıl, felek, filis, fişne,
g: gafa, geri, geçinmek, göger-, görset-,
ğ: Sızıcı, ötümlü, art damak ünsüzü: ğağa, ğayrı, galib, ğambur, ğarga,
h: habar, havı (hava), hazan (kazan), hazan- (kazan-), hayvan, haynana (kaynana), halh (halk),
j: jadu, jambaz, jamji, jan, janavar, jevap, jeennem (cehennem)
k: kazak, kal-, kara, kezdir-, kiyim, kitap, kişi,
l: lazım, laf, laflaş-, legen, leş,
m: mabet, mavu (mavi), mazlım, makarna, mantar, ,millet,
n: naz, nağadar (ne kadar), nalbat, nam, namıs, namkör (nankör), nafele, nemaz, nere, nereli,
ñ: Genzel ön ve art damak ünsüzü. Başta bulunmaz: yañgız (yalnız), yañi (yeni), yañlış)
p: padşah, paylaş-, pakla-, pare, parla-, paşa, peşik (beşik)
r: rabet (rağbet), rağatla- (rahatla-), razı, rum, rus, raf, ruble, ruh,
s: sabur, savur-, savuş-, sağın- (düşün-), saz, sayı, sakın-, sal-, salhım, seril-, süz-,
ş: şabat (şubat), şal, şamar, şamata, şamarla-, şamdan, şart,
t: tabut, tavan, tavşan, tayan-, talaş-, talim, tanı-, tatlı, taptaze, tozlu, temizle-,
t': t-k arası ünsüz: t'afir.(kafir), t'ez (kez), t'ezdir- (gezdir), t'eklik (keklik), t'el- (gel-), t'enar (kenar), t'iyim (giyim)
v: vakit, valide, var, vetan, vişne,
y: yaban, yavaş, yavaşla-, yaz, yaz-, yaldız, yalbar-,
z: zamet, zabit, zayıf, zaman, zalım, zaruret,

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ:

1- İnce Ünlülerin Kalınlaşması:

- e > a : barabar < beraber, meva < meyve, babe < baba, terbiya < terbiye
i > ı : inan- < inan-

2- Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması:

a > o : buzov < buzağı
e > ö : dögül < değıl, ökmek < ekmek
e > ü : üylen- < evlen-, dügül < değıl
ı > u : jadu < cadı, yapuş- < yapış-, gamuş < karnuş, hapu < kapı, sa-
bur < sabır
i > ü : üçün < için, tüp < dip

3. Dar Ünlülerin Genişlemesi:

i > a : şerayat < şeriat, made < mide
i > e : deren < derin
u > o : oğra- < uğra-, boğday < buğday, torgay < turgay
u > ö : böğün < bugün

4- Kalın Ünlülerin İncelmesi:

a > e : dene < tane, mezer < mezar
ı < i : piçah < bıçak, azır < hazır

5- Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi:

o > a : anda < onda
ö > e : bele < böyle
u > ı : mında < bunda, yımşah < yumuşak , yımırta < yumurta

6- Geniş Ünlülerin Daralması:

o > u : huros < horoz, u < o (şahıs zamiri), tuhum < tohum, sufra < sofr

7- Yuvarlak Ünlülerin Daralması:

ü > i : küçük < küçük
Bu ünlü değişimlerini şöyle bir tablo halinde gösterebiliriz.
a > e, o
e > a, ö, ü
ı > i, u
i > a, e, ı, ü
o > a, u
ö > e
u > ı, o, ö
ü > i

ÜNLÜ DÜŞMESİ:

yürdler < yürüdüler, otruyalar < oturuyorlar, töklen < dökülen, yırnşah
< yumuşak, ertes > ertes, yür- < yürü-, slah < ıslak, ste- < iste-,
yanna < yanına

İÇ SESTE ÜNSÜZ BENZEŞMESİ:

-nl-> -nn- : anna- < anla-, nişannı < nişanlı

ÜNSÜZ DÜŞMESİ:

-f- : öke < öfke
-ğ- : rabet < rağbet, ine < iğne
h- : aber < haber, epsi < hepsi, em < hem, iç < hiç, op < hop
-h- : zamet < zahmet
-h : saba < sabah
-k- : ayainı > ayak+ı+n+ı
-l- : tama < damla, osa < olsa
-n- : sora < sonra, isan < insan
v- : ur < vur
-y- : söle < söyle, , meva > meyve, bele < böyle
y- : ökse < yüksek, id'it < yiğit, it- < yit-

ÜNSÜZ TÜREMESİ:

b- : bol- < ol-
-g : tırig < diri
-h : yavluh < havlu
-k : t'ibik < gibi
-k- : hıska < kısa
-v : yamav < yama
-y- : şerayat < şeriat
y- : yavluh < havlu, yiz < iz,

İKİZ ÜNSÜZ TEKLEŞMESİ:

huvatlı < kuvvetli, ane < anne, nezetli < lezzetli,

METATEZ (Göçüşme): tanır < tanrı, gayır < gayri

ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ:

-b- > -p- : kapust'a < kapuska
b- > p- : pit < bit, piçah < bıçak
b- > m- : min- < bin-, men < ben
-b- > -y- : hayil < kabul
-c- > -j- : ujus < ucuz

- c- > j- : janavar < canavar
-c- > -ç- : örümçek < örümcek
ç- > ş- : şorba < çorba
d- > t- : tüp < dip, tama < damla, toy- < doy-, til < dil
g->y- : yeje < gece, yizlen-<gizlen-
g-> t' : t'el- < gel-, t'et- < git-
g- > d' - d'eç- < geç-
g-> k- : t'iyik < geyik
-g- > -d' - : zend'in < zengin
-ğ- > -v : sav < sağ
-ğ- > -v- avur < ağır, id'it < yiğit
-h->-y- : seyirli < sihirli , şeyer < şehir
h- > y- : yavluh < havlu
-k- > -t' - : kapust'a < kapuska, set'iz < sekiz
k- > g- : gamuş < karnış, kün < gün
k- > h- : hiska < kısa
-k- > -h- : tohuz < dokuz
-k > -h : piçah < bıçak
-k- > -t' - : est'i < eski
l-> n- : nalet < lanet, nezetli < lezzetli
-m- > -ñ- honşu < komşu, doñuz < domuz
p- > b- : bazar < pazar
-ş- > -ç- : çeçme < çeşme
-t > -d : merd < mert
-v->-b- : ebet < evet
v- > b- : ber- < ver
-v- > -g- : gögerjin < güvercin
-v > -y : üy < ev
-y > -g : tüg < tüy
-z > -s : huros < horoz, otus < otuz

BENZEŞMEZLİK: duyna < dünya, baryam < bayram, güdürde-
gürülde-

HECE DÜŞMESİ: nas<nasıl, yigirmi < yirmi

HECE KAYNAŞMASI: yürmē < yürümeye, sîr < sığır, sâ< sana, dâ
< daha, jeldërmen < yeldeğirmeni

BAZI EKLER:

- acah <-acak : solmayacah < solma-y-acak
+an < +nın : sobaan içi < soba+nın içi
-anje >-incâ : dograanje > doğra-y-ınca

-ap < ip : susap < susa-y-ıp
-ayih < -alim : atısayih < atış-alım
-ejem>ecek+im : ölejem>öl-ecek+im
-gan < -an : olgan < ol-an, ayrılğan < ayrılan
-gençek <-ecek : üylengençek < evlen-ecek
-gende <-ince : d'elgende < gel-ince
+jigez < +ceğiz : evjigez < evceğiz
-ih < -ız : yap-ar-ih : yap-ar-ız
-iy < -iyor : t'esiy < kes-iyor
-iyler < iyorlar : mindiriyeler < bindir-iyorlar
-l < -n : tohtal < tohtan
-mas < -maz : haşınmas < kaşın-maz
-may < -miyor : yenamay < yene-mi-yor
+nar <+lar : ahşamnar < akşam+lar
+nen < +yla : almanen < elma+y+la
-üy < -üyor : öldür-üy < öldür-üyor
-y < -yor : bolmay < olmu-yor
-ydi < -yaydı : solmaydı < solma-yaydı

KAYNAKÇA

- ALTINKAYNAK, Erdoğan, "Ukrayna-Kırım Notları: Urumlar" *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 147 (Aralık 2003), s. 87-98.
- , "Ukraynada Hıristiyan Türkler "Urumlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: I (Bahar 2004), s. 37-57.
- , "Ukraynada Hıristiyan Türkler: Urumlar ve Onların Folklor Ürünlerinden Örnekler", *Hacı Bektaşî Veli*, Sayı: 27 (Güz 2003), s. 141-154.
- , *Ortodoks Türkler Urumlar*, Ankara 2005, s. 13.
- ANZERLİOĞLU, Yonca, *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara 2003.
- GÜNER, Kamil; "Urumlar Acaba Unutulmuş Bir Kabilemiz mi?" *Yesevi*, Yıl: II. Sayı: 16 (Nisan 1995), s. 12-13.
- GARKAVETS, Aleksandr, *Turkskiye Yazıki na Ukraine*, Alma-Ata 1998.
- , *Urumi Nadazovya*, Alma-Ata 1999.
- , *Urumskiy Slovník*, Alma-Ata 2000.
- ÖZKAN, Nevzat, *Türk Dilini Yurtları*, Ankara (?).
- ÖZTÜRK, Rıdvan, "Ana Dili Türkçe Olan Ortodoks Rumlar", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:16, (Yaz 2003) s. 15-25.
- ŞÜKÜROV, Rüstem, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Türkçe Konuşan Bizanslılar", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon 2000, s. 111-122.